

الزامات استقرار نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی و پژوهش ایران

مهدی مهدی*

نوع مقاله: پژوهشی	تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۲۹	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۰۳	شماره صفحه: ۱۵۷-۱۲۳
-------------------	--------------------------	-------------------------	---------------------

کیفیت نظام آموزش عالی و پژوهش کشور و ایجاد سازوکارهای لازم برای ارزیابی آن، به عنوان یکی از مسائل اصلی این حوزه مطرح است. این پژوهش به منظور ارائه راهکارهایی برای اصلاح و تکمیل نظام تضمین کیفیت آموزش عالی و پژوهش کشور با بررسی اقدام‌ها و فعالیت‌های ارزیابی گذشته و تحلیل و آسیب‌شناسی وضعیت موجود انجام گرفته است. همچنین، به منظور شناسایی تجارب برتر، مطالعه تطبیقی نظام تضمین کیفیت آموزش عالی و پژوهش بر چهار کشور منتخب آمریکا، فرانسه، چین و ترکیه انجام شد. سپس به مطالعه اسنادی قوانین و اسناد بالادستی این حوزه در کشور پرداخته شد و آسیب‌شناسی از فعالیت‌های ارزیابی انجام شده از سوی نهادهای متولی نظام آموزش عالی و پژوهش کشور صورت گرفت. روایی و پایایی پژوهش با روش بررسی متقابل و نظر متخصصان این حوزه مورد تأیید قرار گرفت و یافته‌های پژوهش ۹ آسیب اصلی را مشخص کرد: پراکندگی فعالیت‌های ارزیابی، دولتی و صوری بودن، ضعف رویکرد علمی و تخصصی، غلبه رویکرد کنترلی، مستمر نبودن ارزیابی‌ها، فردگرایی در ارزیابی‌ها، شفافیت پایین فعالیت‌های ارزیابی، کم‌توجهی به ذی‌نفعان مختلف آموزش عالی و پژوهشی، اثربخشی پایین فعالیت‌های ارزیابی. در پایان، برای رفع آسیب‌های موجود پیشنهادهایی ارائه شده است: ایجاد نهاد ملی تضمین کیفیت آموزش عالی، مشارکت دادن ذی‌نفعان مختلف، تغییر رویکرد از درون‌دادمحوری به برون‌دادمحوری، انتشار عمومی نتایج ارزیابی و استفاده از آن به عنوان ابزار سیاستی، ایجاد سامانه ملی اطلاعات آموزش عالی و پژوهشی و عضویت در شبکه‌های تضمین کیفیت بین‌المللی.

کلیدواژه‌ها: آموزش عالی؛ تضمین کیفیت؛ اعتبارسنجی؛ رتبه‌بندی

مقدمه

چندین دهه است که مقوله کیفیت و ایجاد سازوکارهای لازم برای ارزیابی^۱ آموزش عالی و پژوهش کشور به عنوان یکی از مسائل اصلی این حوزه مطرح بوده است. گسترش مؤسسه‌های آموزش عالی، ذی‌نفعان متنوع و متعددی را پدید آورده که برای آنان، ارزیابی کیفیت آموزش عالی و خدماتی که دانشگاه‌ها ارائه می‌دهند، اهمیت پیدا کرده است (فراستخواه، ۱۳۸۷: ۴۳). فرایند ارزیابی در آموزش عالی، جریان عمومی گردآوری و تنظیم داده‌ها و اطلاعات برای تحلیل نظام‌مند و انتقادی برنامه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی است به گونه‌ای که به داوری‌ها و توصیه‌هایی برای ارتقا و تعالی کیفیت منجر شود (Vlăsceanu, Grünberg and Pârlea, 2007). نظارت و ارزیابی در آموزش عالی، از یک سو وضعیت مطلوب دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی را بازتاب می‌دهد و از سوی دیگر، وضعیت موجود آنها را با وضعیت مطلوب مقایسه می‌کند. بر این اساس، نظارت و ارزیابی به بهبود مستمر و بالا بردن کیفیت دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی در راستای تحقق رسالت و هدف‌هایشان یاری می‌رساند (بازرگان و فراستخواه، ۱۳۹۶: ۳).

الگوهای مختلفی برای ارزیابی نظام‌های آموزشی وجود دارد که هاوس (۱۹۸۳) آنها را در قالب هشت الگوی کلی شامل الگوی هدف‌گرا، الگوی مدیریت‌گرا (سیپ)^۲، الگوی هدف آزاد، الگوی مبتنی بر نظر خبرگان، الگوی اعتبارسنجی، الگوی مبتنی بر مدافعه، الگوی اجرای عمل و الگوی طبیعت‌گرایانه یا مشارکتی دسته‌بندی می‌کند (بازرگان، ۱۳۹۷). الگوی رایج برای ارزیابی آموزش عالی در سطح ملی، الگوی اعتبارسنجی است (Kumar, Shukla and Passey, 2020). ارزیابی به سبک

1. Evaluation

2. Cipp

اعتبارسنجی، اغلب به دو ترتیب درونی و بیرونی به اجرا درمی‌آید؛ ارزیابی درونی فرایند خودارزیابی است و طی آن، یاران و ذی‌نفعان مؤسسه یا برنامه با خودآگاهی و داوطلبانه به قصد انتقاد از خود و اصلاح درون‌زا و بهبود و تعالی، ترتیبات منظمی را فراهم می‌آورند. هدف این ترتیبات، فراهم آوردن سامانه‌ای از داده‌ها و اطلاعات لازم برای تأمل و بازبینی در اهداف، درون‌داد، فرایند و عملکرد خود است (بازرگان و فراستخواه، ۱۳۹۶، ۲۰). پس از تکمیل ارزیابی درونی می‌توان به ارزیابی بیرونی اقدام کرد. ارزیابی بیرونی، فرایندی است که طی آن، یک نهاد تخصصی و حرفه‌ای به دعوت یک برنامه یا مؤسسه‌ای که قبلاً ارزیابی درونی انجام داده و گزارش آن را ارائه کرده است، طبق برنامه و روال مشخصی، محل برنامه یا مؤسسه را بازدید و آن را بررسی و بازبینی می‌کند (Vlăsceanu, Grünberg and Pârlea, 2007).

مجموعه فعالیت‌های مورد نیاز برای ارزیابی کیفیت در نظام‌های آموزش عالی در قالب نظام تضمین کیفیت^۱ سامان پیدا می‌کند. «نظام تضمین کیفیت آموزش عالی»، به سیستم هدفمندی از خط‌مشی‌ها، ساختارها، معیارها، سازوکارها، فرایندها و بازخوردها اطلاق می‌شود که از طریق آن کیفیت آموزش عالی مورد ارزیابی و اعتبارسنجی قرار می‌گیرد و با آن، ذی‌نفعان مختلف نسبت به این کیفیت اطمینان می‌یابند (فراستخواه، بازرگان و لوکس، ۱۳۸۶: ۲). هرچند پیشینه نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی در برخی از کشورها مانند ایالات متحده به چند ده سال می‌رسد، اما عمدتاً از دهه ۱۹۹۰، ضرورت استقرار این نظام‌ها به صورت فراگیر در کشورهای دیگر مطرح شده به طوری که از سال ۱۹۹۱ نهاد بین‌المللی به نام شبکه بین‌المللی نهادهای تضمین کیفیت در آموزش عالی^۲ تأسیس شده است که در حال

1. Quality Assurance (QA)

2. The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education (INQAAHE)

حاضر، بیش از ۳۰۰ سازمان فعال در زمینه تضمین کیفیت آموزش عالی عضو آن هستند (INQAAHE, 2021).

در ایران، اولین کوشش برای ارزیابی مستمر آموزش عالی در سال ۱۳۷۵ در آموزش پزشکی انجام گرفت (بازرگان، فتح‌آبادی و عین‌الهی، ۱۳۷۹). این اقدام در سال‌های بعد با انجام مطالعات و پژوهش‌های گسترده به‌منظور ایجاد زیرساخت‌ها و اجزای نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی ایران دنبال شد. فراستخواه، بازرگان و قاضی طباطبایی (۱۳۸۶) نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی را با هم مقایسه کردند تا از رهگذر شناسایی وجوه اشتراک و افتراق آنان، به رهنمودهایی برای شکل‌گیری مؤلفه‌های مختلف نظام تضمین کیفیت آموزش عالی در ایران دست یابند. محمدی، زمانی فر و صادقی مهدی (۱۳۹۵) عنصر داوطلبانه یا اجباری بودن را در نظام‌های تضمین کیفیت مورد بررسی قرار داده‌اند. همچنین، تلاش برای تدوین شاخص‌ها و ابزار ارزیابی و تضمین کیفیت (عباس‌پور، مجتبی‌زاده و اکرادی، ۱۳۹۵)، بررسی الگوهای اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی از راه دور (محمدی و همکاران، ۱۳۹۳)، شناسایی عوامل شکل‌دهنده (بهشتی‌راد، اردلان و فراستخواه، ۱۳۹۶) و تأثیرگذار بر الگوی تضمین کیفیت آموزش عالی (مجتبی‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷) و بررسی وجود رابطه معنادار میان نظام تضمین کیفیت و توسعه پایدار دانشگاه‌ها (شهامت و خاوری، ۱۴۰۰)، از جمله مطالعاتی بوده‌اند که در ربع قرن گذشته انجام شده است.

باین حال، تاکنون ساختارسازی در سطح ملی برای تضمین کیفیت آموزش عالی ایران به نتیجه نرسیده است (جعفری، علم‌الهدی و مظاهری، ۱۳۹۹) و الزامات قانونی این حوزه برای استقرار نظام یکپارچه پایش و ارزیابی (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۹) و ایجاد نهاد ملی مدیریت ارزیابی در نظام آموزش عالی کشور (شورای عالی

انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹) محقق نشده است. از این رو، پژوهش حاضر با هدف شناسایی الزامات استقرار نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی ایران انجام گرفت. ارائه الگوی مطلوب ساختار و سطوح نظام تضمین کیفیت، وظایف و اختیارات نهادهای متولی، الزامات کارآمدی و منابع و سازوکار تأمین مالی این نظام از اهداف خرد این پژوهش بودند.

۱. روش پژوهش

در این پژوهش از رویکردهای روش کیفی شامل مطالعه تطبیقی و اسنادی استفاده شده است. در بخش مطالعه تطبیقی، براساس معیارهای ورود^۱ شامل تنوع (متمرکز / غیرمتمرکز و دولتی / غیردولتی بودن)، پیشرو بودن و نزدیکی ساختار سیاسی، چهار کشور شامل آمریکا، فرانسه، چین و ترکیه انتخاب شدند و با بهره‌گیری از الگوی بردی^۲ که شامل مراحل توصیف، تفسیر، همجواری و مقایسه است (آقازاده، ۱۳۸۹)، نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی کشورهای مزبور مطالعه و دلالت‌های آنها برای زیست‌بوم ایران استخراج شدند. سپس با استفاده از روش مطالعه اسنادی، الزامات قوانین و اسناد بالادستی شامل قوانین برنامه‌های توسعه کشور، قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، نقشه جامع علمی کشور و سیاست‌های کلی علم و فناوری در جهت ایجاد نظام تضمین کیفیت مطلوب شناسایی شدند و بر این اساس، وضعیت موجود ارزیابی در نظام آموزش عالی کشور مورد آسیب‌شناسی قرار گرفت. در نهایت نیز پیشنهادهای سیاستی و اجرایی برای اصلاح و تکمیل فعالیت‌های ارزیابی کنونی

1. Inclusion Criteria

2. Bereday

و استقرار نظام تضمین کیفیت آموزش عالی ارائه شد. همچنین، برای بررسی روایی و پایایی یافته‌های پژوهش از روش بررسی متقابل^۱ و نظر چهار نفر از متخصصان حوزه مربوطه به‌عنوان ممیزان بیرونی^۲ بهره گرفته شد.

۲. یافته‌ها

۲-۱. مطالعه تطبیقی کشورهای منتخب

به‌منظور استفاده از تجارب برتر به مطالعه تطبیقی نظام تضمین کیفیت آموزش عالی در چهار کشور منتخب پرداخته شد. این کشورها، شامل ایالات متحده به‌عنوان یک نظام غیرمتمرکز و غیردولتی، فرانسه به‌عنوان یک نظام متمرکز، چین به‌عنوان یک الگوی شرقی و در حال توسعه و ترکیه به‌عنوان یکی از کشورهای منطقه دارای زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی مشترک بودند. در جدول ۱، این نظام‌ها، از نظر ساختار، تأمین مالی، سطوح ارزیابی، ترکیب هیئت ارزیاب و پیامدهای ارزیابی با یکدیگر مقایسه شده‌اند.

1. Cross Checking
2. External Audits

جدول ۱. ویژگی‌های نظام ارزیابی آموزش عالی کشورهای منتخب

کشورها	ساختار	تأمین مالی	سطوح ارزیابی	ترکیب هیئت ارزیاب	پیامد ارزیابی	منابع
ایالات متحده آمریکا	غیردولتی غیرمتمرکز	- دولت، - مؤسسه‌های اعتبارسنجی شده، - کمک‌های خیریه	- مؤسسه‌های آموزش عالی - دوره‌های تحصیلی	- همتایان علمی - افرادی از بخش خصوصی	- اطمینان از کیفیت - برخورداری از منابع دولتی - کسب اعتماد بخش خصوصی - تسهیل انتقال بین مؤسسه‌ها برای دانشجویان	Eaton, 2015; Eaton, 2017; فراستخواه، ۱۳۸۸؛ شمس مورکانی و میرزاپور، ۱۳۹۱
فرانسه	دولتی- متمرکز	دولت	- مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی - دوره‌ها و مدارک تحصیلی - رویه ارزیابی هیئت علمی	- اشخاص حقوقی دولتی - همتایان علمی - کارشناسان بین‌المللی	- تأیید اعتبار دوره‌ها و مؤسسه‌ها - برخورداری از منابع دولتی	فراستخواه، ۱۳۸۸؛ Hirano, 2012; EURYDICE, 2018
ترکیه	نیمه‌متمرکز	دولت	- مؤسسه‌ها - دوره‌های تحصیلی	- همتایان علمی - متخصصان ارزیابی	- مأموریت‌محوری - برخورداری از منابع دولتی	Yilmaz, 2019; EURYDICE, 2021; HEQCT, 2019
چین	متمرکز دولتی	دولت	- مؤسسه‌ها - دوره‌های تحصیلی - آموزش‌های شغلی	- مرتبه دانشجویی به بالا - متخصصان آموزشی - بازنشسته	- تأمین مالی - رتبه‌بندی مؤسسه‌ها - ایجاد دانشگاه تراز بین‌المللی	Statista, 2021; Wang, 2014; Shuiyun, 2016; Li, 2010

مأخذ: یافته‌های تحقیق.

نظام تضمین کیفیت آموزش عالی کشورها، با وجود داشتن شباهت‌ها، تفاوت‌هایی نیز با یکدیگر دارند. دلالت‌ها و نکات زیر از مطالعه تطبیقی به‌دست آمده است:

۱. ساختار نظام ارزیابی: ساختار نظام ارزیابی آموزش عالی کشورها، ارتباط

مستقیمی با نوع ساختار حکومت و اداره آنها دارد. در کشورهایی، از جمله آمریکا که ساختار اداری کشور تا حد زیادی غیرمتمرکز است، ارزیابی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی نیز به صورت غیرمتمرکز و با مشارکت قابل توجه بخش غیردولتی صورت می‌گیرد؛ اما در ساختارهای اداری متمرکز، مانند چین، ارزیابی آموزش عالی به صورت دولتی، دیوانسالارانه و سلسله‌مراتبی انجام می‌شود. در مجموع، با توجه به کارآمدی بالاتر ساختار غیرمتمرکز، کشورها به سمت تمرکززدایی حرکت می‌کنند؛ به طوری که در سال‌های اخیر چین و ترکیه از ایجاد و فعالیت سازمان‌های تخصصی و غیردولتی ارزیابی حمایت کرده‌اند.

۲. **تأمین مالی ارزیابی**: در نظام‌های آموزشی عالی که اغلب دانشگاه‌های آن دولتی بوده و نهادهای دولتی مسئولیت ارزیابی را برعهده دارند، طبیعی است که دولت تأمین مالی آن را نیز انجام می‌دهد؛ اما روش‌های تأمین مالی سازمان‌های غیردولتی متنوع بوده و از منابعی همچون حق عضویت یا هزینه اعتبارسنجی مؤسسه‌های آموزش عالی، هدایا و خیریه‌ها و کمک‌های دولتی تشکیل شده است.

۳. **سطوح ارزیابی**: دو سطح متداول ارزیابی آموزش عالی، مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی و دوره‌ها یا برنامه‌های تحصیلی هستند. ارزیابی سطح مؤسسه به صورت عمومی را نهادهای ارزیابی ملی یا منطقه‌ای و ارزیابی سطح برنامه‌ها به صورت تخصصی را سازمان‌های تخصصی انجام می‌دهند. علاوه بر اینها، سطوح دیگری نیز برای ارزیابی، مانند واحدهای پژوهشی وابسته به دانشگاه‌ها (در ترکیه)، مقررات و رویه‌ها (فرانسه) یا اعضای هیئت علمی، دانشجویان و تدوین منابع آموزشی (در چین) وجود دارد.

۴. **ترکیب هیئت ارزیابی**: فرایند ارزیابی آموزش عالی اغلب کشورها، مشابه

و ترکیبی از ارزیابی درونی و بیرونی است. مرحله اول ارزیابی، خودارزیابی مؤسسه‌ها یا برنامه‌های تحصیلی است که به صورت خودجوش و داوطلبانه (به جز چین که الزامی است) انجام می‌شود و با بررسی هم‌تایان، بازدید هیئت ارزیاب و تهیه و انتشار عمومی گزارش ارزیابی ادامه پیدا می‌کند. برای جلوگیری از تعارض منافع، در ترکیب هیئت ارزیابی باید ذی‌نفعان مختلف حضور داشته باشند. تعداد اعضای هیئت ارزیابی، ۵ تا ۱۱ نفر است و حضور نماینده نهاد ارزیابی، هم‌تایان علمی (بالتر از مرتبه دانشیاری)، نماینده‌ای از کارفرمایان بازار کار، نماینده دانشجویان و متخصصان ارزیابی در ترکیب آن می‌تواند اعتبار ارزیابی را افزایش دهد.

۵. **پیامد ارزیابی**: پیامد اصلی ارزیابی، اطمینان یافتن از وجود کیفیت در خدمات مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی است که دانشجویان و کارفرمایان را برای استفاده از خدمات آنها مجاب می‌کند، افراد و بنیادهای خصوصی نسبت به انجام کمک‌های مالی ترغیب می‌شوند و توجه لازم برای تخصیص منابع عمومی فراهم می‌شود. در همه کشورهای بررسی شده، ارزیابی مؤسسه‌ها با تأمین مالی دولتی گره خورده است و برخورداری از بودجه یا حمایت‌های مالی دولتی به شرکت در ارزیابی و کسب عملکرد مورد نظر مشروط شده است. از جمله پیامدهای دیگر ارزیابی را می‌توان به تأیید اعتبار دوره‌های تحصیلی جاری، مأموریت‌گرایی، توسعه اهداف متنوع و رتبه‌بندی و مقایسه مؤسسه‌ها اشاره کرد.

۲-۲. الزامات قوانین و اسناد بالادستی

اسناد بالادستی و قوانین متعددی در حوزه آموزش عالی و علم و فناوری وجود دارد که الزامات و دلالت‌هایی را برای سروسامان دادن به ارزیابی در این حوزه تعیین کرده‌اند.

در این پژوهش، قوانین برنامه‌های توسعه پنج‌ساله اقتصادی و اجتماعی (پس از انقلاب اسلامی) (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۸، ۱۳۷۳، ۱۳۷۹، ج ۱۳۸۳، ۱۳۸۹ و ۱۳۹۶)، قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (مجلس شورای اسلامی، ب ۱۳۸۳)، قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۴)، سند نقشه جامع علمی کشور (شورای انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۹) و سیاست‌های کلی علم و فناوری^۱ (۱۳۹۳) مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت. خلاصه‌ای از مواد و بندهای مرتبط این قوانین در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. سوابق قانونی ارزیابی آموزش عالی در ایران

ردیف	سیاست / قانون	ماده / بند	متن
۱	برنامه اول توسعه	خط‌مشی‌ها- بند ۳	- گسترش آموزش عالی با توجه کامل به ارتقای کیفی آموزش و انطباق آن با اولویت‌های برنامه، - حداکثر بهره‌برداری از ظرفیت‌های علمی، فنی، تخصصی و تحقیقاتی کشور.
۲	برنامه دوم توسعه	سیاست‌های کلی برنامه	ایجاد نظام ارزشیابی و بازنگری برنامه‌های آموزشی، بهبود شاخص‌های کمی و کیفی و افزایش سهم اعتبارات آموزش عالی.
۳	برنامه سوم توسعه	ماده ۹۹	به‌منظور انسجام بخشیدن به امور اجرایی و سیاست‌گذاری نظام علمی کشور، از ابتدای برنامه سوم توسعه کشور، «وزارت فرهنگ و آموزش عالی» به «وزارت علوم، تحقیقات و فناوری» تغییر نام می‌یابد و وظایف برنامه‌ریزی، حمایت و پشتیبانی، ارزیابی و نظارت، بررسی و تدوین سیاست‌ها و اولویت‌های راهبردی در حوزه‌های تحقیقات و فناوری به وظایف وزارتخانه مذکور افزوده می‌شود.
۴	برنامه چهارم توسعه	ماده ۴۹	ج) ارزیابی مستمر دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی و مؤسسات پژوهشی دولتی و خصوصی توسط وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با همکاری انجمن‌های علمی و مداخله براساس آن و سرمایه‌گذاری در علوم منتخب.

1. <https://www.leader.ir/fa/content/12395/www.leader.ir>

الزامات استقرار نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی و پژوهش ایران _____ ۱۳۳

ردیف	سیاست / قانون	ماده / بند	متن
۵	برنامه پنجم توسعه	ماده ۱۵	ب) تدوین و ارتقای شاخص‌های کیفی به‌خصوص در رشته‌های علوم انسانی و استقرار نظام جامع نظارت و ارزیابی و رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی براساس شاخص‌های مورد تأیید وزارتخانه‌های مذکور منوط به عدم مغایرت با مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی با هدف ارتقای کیفیت آموزشی و پژوهشی.
		ماده ۱۶	و- ۶. استقرار نظام یکپارچه پایش و ارزیابی علم و فناوری کشور تحت نظر شورای عالی علوم، تحقیقات و فناوری با هماهنگی مرکز آمار ایران جهت رصد وضعیت علمی کشور و ارائه گزارش سالانه به کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس شورای اسلامی.
		ماده ۲۲۴	کلیه دستگاه‌های اجرایی و مراکز تحقیقاتی وابسته به آنها و شرکت‌های دولتی که از اعتبارات بخش تحقیقات کشور استفاده می‌کنند، موظفند این اعتبارات را براساس سیاست‌ها و اولویت‌های تعیین شده توسط شورای عتف هزینه نمایند و هر سه ماه یک‌بار گزارش عملکرد خود را به دبیرخانه شورای عتف ارائه دهند.
۶	برنامه ششم توسعه	ماده ۶۶	هدف‌گذاری و تعیین شاخص برای ارتقای کیفیت آموزش عالی و پژوهش و فناوری شامل: الف) سهم دانشجویان خارجی؛ سهم دانشجویان غیردولتی؛ نسبت دانشجویان به هیئت علمی؛ ب) تعداد دانشجویان؛ نرخ ناخالص ثبت‌نام؛ سهم دانشجویان مقاطع تحصیلی؛ سهم آموزش‌های مهارتی؛ تعداد دانشجویان تحصیلات تکمیلی علوم پایه؛ تعداد دانشگاه‌های در زمره صد دانشگاه برتر آسیا؛ تعداد شعب خارجی دانشگاه‌های کشور؛ ج) رتبه تولید مقاله؛ شاخص هرش در جهان؛ سهم اعتبارات پژوهش دولتی؛ تعداد اختراعات و ابداعات؛ سهم محصولات با فناوری متوسط به بالا؛ تعداد پژوهشگران؛ تعداد نشریات نمایه‌شده بین‌المللی.

ردیف	سیاست / قانون	ماده / بند	متن
۷	قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۸۳)	ماده ۲- مأموریت‌های اصلی و حدود اختیارات	الف- ۱۰. ارزیابی جامع عملکرد نظام ملی علوم، تحقیقات و فناوری شامل پیشرفت‌ها، شناخت موانع و مشکلات و تدوین و ارائه گزارش سالانه.
			ب- ۴. تعیین ضوابط، معیارها و استانداردهای علمی مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی، رشته‌ها و مقاطع تحصیلی با رعایت اصول انعطاف، پویایی، رقابت و نوآوری علمی.
			ب- ۵. نظارت بر فعالیت‌های دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی کشور.
			ب- ۶. ارزیابی مستمر فعالیت هرگونه واحد آموزش عالی و یا مؤسسه تحقیقاتی (اعم از دولتی و غیردولتی) و جلوگیری از ادامه فعالیت، تعلیق فعالیت و یا انحلال هر یک از آنها در صورت تخلف از ضوابط و یا از دست دادن شرایط ادامه فعالیت براساس اساسنامه‌های مصوب.
			ب- ۱۰. ارزیابی و اعتبارسنجی علمی دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی به صورت مستقیم و یا از طریق حمایت از انجمن‌های مستقل علمی، تخصصی و فرهنگستان‌ها در ارزیابی علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات انتشار نتایج در محافل علمی و ارائه گزارش سالانه به کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس شورای اسلامی و سایر مراجع ذیصلاح.
			ب- ۱۱. تأیید اساسنامه و صدور مجوز ایجاد یا توسعه هرگونه واحد آموزش عالی یا مؤسسه تحقیقاتی (اعم از دولتی یا غیردولتی)، رشته‌ها و مقاطع تحصیلی.
۸	قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (۱۳۶۴)	ماده ۲	با تصویب این قانون و تشکیل وزارت بهداشت، آن قسمت از وظایف، اختیارات، امکانات، اعتبارات و تعهدات وزارت فرهنگ و آموزش عالی در زمینه بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به این وزارت منتقل می‌گردد.
		ماده ۳	معاونت پژوهشی این وزارت موظف است نظارت بر پژوهش‌های علمی و هماهنگ ساختن واحدهای تحقیقاتی پزشکی، مؤسسات و واحدهای پژوهشی پزشکی موجود را توسعه داده و تقویت نماید.
		ماده ۶- تبصره ۳	کلیه ضوابط و مقررات آموزشی حاکم بر سایر دانشگاه‌های کشور و اعلام شده از شورای عالی انقلاب و وزارت فرهنگ و آموزش عالی در مورد دانشگاه‌های علوم پزشکی حاکم و جاری خواهد بود.

الزامات استقرار نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی و پژوهش ایران _____ ۱۳۵

ردیف	سیاست / قانون	ماده / بند	متن
		ماده ۸	کلیه مؤسسات و واحدهای بهداشتی و درمانی و پزشکی کشور که از طریق بخش خصوصی و غیردولتی در امر بهداشت و درمان فعالیت دارند، باید تحت نظارت و کنترل و برنامه‌ریزی این وزارتخانه قرار گیرند.
		راهبرد کلان ۱- راهبرد ملی ۶	اصلاح فرایندها و ساختارهای نظارت و ارزیابی علم، فناوری و نوآوری ملی و تعیین استانداردهای بومی در حوزه علم و فناوری در چارچوب نیازهای اقتصادی و اجتماعی کشور.
		راهبرد کلان ۱- اقدام ملی ۱۱	طراحی نظام کارآمد برای نظارت و ارزیابی و استقرار نظام‌های جامع رتبه‌بندی و تضمین کیفیت نهادهای علمی و فناوری و نوآوری با تأکید بر حفظ حقوق متقاضیان و شفاف‌سازی و رونق بازار عرضه و تقاضا.
		راهبرد کلان ۶- راهبرد ملی ۲	انسجام‌بخشی و تقویت یکپارچگی در سیاستگذاری و نظارت و اعتبارسنجی در نظام آموزش عالی کشور.
۹	نقشه جامع علمی کشور (۱۳۸۹)	راهبرد کلان ۶- اقدام ملی ۹	ایجاد نهاد ملی مدیریت ارزیابی و اعتبارسنجی و تضمین کیفیت در نظام آموزش عالی تحت نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی.
		راهبرد کلان ۷- اقدام ملی ۱	ارزیابی و دسته‌بندی مؤسسات پژوهشی و تعیین جایگاه تشکیلاتی مناسب آنها بین وزارتخانه‌ها، دستگاه‌های علمی، صنعتی و اجرایی، شفاف‌سازی مأموریت آنها.
		راهبرد کلان ۷- اقدام ملی ۷	لحاظ نمودن میزان رفع نیازهای جامعه در شاخص‌های رتبه‌بندی مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی و نظام انگیزشی پژوهشگران و فناوران.
		راهبرد کلان ۹- اقدام ملی ۲۲	مشارکت فعال در تنظیم معیارها و اهداف نظام اعتبارسنجی و رتبه‌بندی مراکز آموزش عالی در منطقه و جهان اسلام.
۱۰	سیاست‌های کلی علم و فناوری	بند ۲-۳	سامان‌دهی و تقویت نظام‌های نظارت، ارزیابی، اعتبارسنجی و رتبه‌بندی در حوزه‌های علم و فناوری.

مأخذ: همان.

با بررسی سوابق قانونی ملاحظه شد که موضوع ارزیابی نظام آموزش عالی و علم و فناوری از حدود دو دهه قبل به عرصه سیاست‌ها و قوانین کشور راه پیدا کرده است. در ابتدا، به اهمیت مسئله ارزیابی در آموزش عالی کشور اذعان شده و بر انجام ارزیابی‌های مستمر دانشگاه‌ها از سوی دستگاه‌های متولی (از جمله وزارت علوم و وزارت بهداشت) تأکید شده است. به مرور زمان، با تقویت گفتمان کیفیت و توسعه ادبیات ارزیابی آموزش عالی، بر جامع‌نگری و غنای قوانین جدید نیز افزوده شده است؛ به طوری که از موضوع‌هایی مانند «تعیین ضوابط، معیارها و استانداردهای علمی»، «استقرار نظام جامع نظارت و ارزیابی و رتبه‌بندی» و «اعتبارسنجی علمی دانشگاه‌ها» سخن به میان آمده است و «ایجاد نهاد ملی مدیریت ارزیابی و اعتبارسنجی و تضمین کیفیت» در نظام آموزش عالی کشور ضروری دانسته شده است. با تلفیق و جمع‌بندی الزامات قوانین و اسناد بالادستی در مورد ارزیابی و تضمین کیفیت در آموزش عالی و علم و فناوری کشور، نکات اساسی زیر به دست می‌آید:

۱. ابعاد و محورهای اصلی نظام ارزیابی و تضمین کیفیت شامل موارد زیر خواهد بود:

- گسترش آموزش عالی و اعطای مجوز ایجاد و توسعه مؤسسه‌ها و رشته‌ها،
- ارزیابی و بازنگری برنامه‌های آموزشی و درسی،
- ارزیابی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی (دولتی و خصوصی)،
- تعیین ضوابط، معیارها، شاخص‌ها و استانداردهای کمی و کیفی برای سنجش عملکرد آموزشی، پژوهشی و فناوری،
- رتبه‌بندی مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهش و فناوری.

۲. در خصوص ارزیابی و تضمین کیفیت، قوانین مشابهی برای وزارتخانه‌های علوم و

بهداشت وضع شده است و وظایف مشابهی نسبت به ارزیابی مراکز آموزش عالی و مؤسسه‌های پژوهشی زیر نظر خود دارند؛

۳. بر استفاده و همکاری با انجمن‌های علمی، نهادهای تخصصی و فرهنگستان‌ها در ارزیابی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی تأکید شده است؛

۴. طبق برنامه پنجم توسعه، استقرار نظام یکپارچه ارزیابی علم و فناوری در کشور باید تحت نظر شورای عتف باشد و نقشه جامع علمی کشور نیز شورای عالی انقلاب فرهنگی را محل ایجاد نهاد ملی مدیریت ارزیابی و تضمین کیفیت تعیین کرده است.

۲-۳. آسیب‌شناسی وضعیت موجود

در نظام آموزش عالی ایران، نهادهای متعددی سیاستگذاری و مدیریت این حوزه را برعهده دارند که مهم‌ترین آنها، شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. در این قسمت، با بررسی فعالیت‌های ارزیابی نهادهای مزبور، آسیب‌شناسی از وضعیت موجود انجام شده است.

۱. پراکندگی فعالیت‌های ارزیابی: فعالیت‌های ارزیابی گسترده‌ای در نظام

آموزش عالی و علم و فناوری کشور در حال انجام است. هریک از نهادهای شورای عالی انقلاب فرهنگی (مجلس شورای اسلامی، الف ۱۳۸۳)، سازمان اداری و استخدامی، شورای عتف، معاونت علمی و فناوری، وزارت علوم (مرکز نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت، ۱۴۰۰)، وزارت بهداشت (چنگیز و همکاران، ۱۴۰۰) و موارد دیگر، شاخص‌هایی را در زمینه آموزش عالی و پژوهشی تهیه کرده‌اند و مدعی ارزیابی بخش‌هایی از آن هستند. یکی از دلایل این مسئله، وجود دستگاه‌های متولی چندگانه برای سیاستگذاری و مدیریت نظام آموزش عالی و علم و فناوری کشور است به‌طوری‌که تفکیک وظایف آنها به وضوح

مشخص نیست. باین حال، می توان ساختار منسجمی برای تضمین کیفیت ایجاد کرد و سیاستگذاری و مدیریت تمامی فعالیت های ارزیابی را در نهاد ارزیابی واحدی متمرکز ساخت و تقسیم وظایف مناسبی را در سطوح مختلف ارزیابی ایجاد کرد تا دستگاه های مختلف بتوانند از نتایج فعالیت های یکدیگر بهره گیرند.

۲. **دولتی و صوری بودن**: در حال حاضر، تمامی فعالیت های ارزیابی آموزش عالی در سطوح مختلف را مراکز دولتی و با رویکرد بالا به پایین انجام می دهند. در این حالت، با توجه به اینکه هر دو نظارت کننده و نظارت شونده وابسته به دولت هستند، انجام نظارت و ارزیابی واقعی، شفاف و منظم دشوار و تا حدی ناممکن است. همچنین، ارزیابی دولتی تأثیر عوامل سیاسی را در مسئله ارزیابی پررنگ می سازد، انگیزه کافی برای فعالیت های داوطلبانه خودارزیابی، خودتنظیمی و خودحسابرسی ایجاد نمی کند و به صوری شدن فرایندها و نتایج ارزیابی منجر می شود.

۳. **ضعف رویکرد علمی و تخصصی**: فعالیت های ارزیابی آموزش عالی در کشور هنوز با رویکردهای علمی و تخصصی فاصله دارد و نتوانسته تأیید و حمایت صاحب نظران این حوزه را به خود جلب کند. فعالیت های ارزیابی، از قبیل سیاستگذاری تضمین کیفیت، طراحی سازوکارها و فرایندها، تدوین شاخص ها، اجرای ارزیابی، گردآوری اطلاعات، تحلیل و تفسیر نتایج ارزیابی را عمدتاً کارکنان و کارشناسان دولتی بدون مشارکت سازمان های حرفه ای، متخصصان رشته های مختلف و صاحب نظران ارزیابی (ملی و بین المللی) انجام می دهند. به همین دلیل، از لحاظ اعتبار علمی دچار چالش بوده و از کسب مشروعیت در میان جامعه علمی و دانشگاهی ناتوان است.

۴. **غلبه رویکرد کنترلی** : عمده فعالیت‌های ارزیابی، بر ورودی‌ها و فرایندهای نظام آموزش عالی و پژوهشی تمرکز دارند و نسبت به سنجش نتایج و عملکرد آنها، کم‌توجهی وجود دارد. به‌عنوان نمونه در وزارت علوم، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها و فرم‌های زیادی در زمینه آموزشی، پژوهشی، فرهنگی و اجتماعی، دانشجویی، صنفی و رفاهی و موارد دیگر تهیه و تصویب و به مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی ابلاغ شده است که جزئیات این امور را تعیین کرده و الزامات زیادی را به آنها تحمیل می‌کند (معاونت حقوقی و امور مجلس، ۱۴۰۰). غلبه رویکرد کنترلی، ضمن اینکه نوآوری‌ها، طرح‌های تحولی و اقدام‌های درون‌زای مؤسسه‌ها را محدود می‌سازد، به بی‌معنا شدن ارزیابی عملکرد و تقلیل آن به نظارت بر میزان رعایت مقررات و دستورالعمل‌های ابلاغی منجر می‌شود.

۵. **مستمر نبودن ارزیابی‌ها** : اغلب ارزیابی‌های گذشته، فاقد استمرار و برنامه زمانی با ثبات بوده‌اند. ارزیابی کلان و خرد علم و فناوری توسط معاونت فرهنگی و علمی شورای عالی انقلاب فرهنگی از سال ۱۳۸۳ شروع شد (مجلس شورای اسلامی، الف ۱۳۸۳) و بعد از چند مرحله متوقف شده و در دهه اخیر گزارشی را این نهاد منتشر نکرده است. تعداد ارزیابی‌های درونی گروه‌های آموزشی تا سال ۱۳۸۹ روندی صعودی داشته و پس از آن کاهش پیدا کرده است (سازمان سنجش آموزش کشور، ۱۳۹۶). در سال‌های اخیر، مرکز نظارت و ارزیابی وزارت علوم اقدام‌هایی را در زمینه تدوین مقررات و طراحی سازوکارهای ارزیابی انجام داده است (مرکز نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت، ۱۴۰۰)، اما هنوز گزارشی از دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی ارزیابی شده منتشر نکرده است. از طرف دیگر، بخش مهمی از ارزیابی و تضمین کیفیت که باید نسبت به دوره‌ها و برنامه‌های تحصیلی صورت گیرد، تنها به‌شکل پیشینی و در مرحله اعطای مجوز تأسیس

و اخذ دانشجو انجام می‌شود و از بررسی‌های دوره‌ای در راستای اصلاح مستمر آنها متناسب با نیازهای روز غفلت می‌شود.

۶. فردگرایی در ارزیابی‌ها: به‌جز موارد اندکی از فعالیت‌های ارزیابی، مانند

رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی که به کلیت این مؤسسه‌ها مربوط می‌شود (پایگاه استنادی علوم جهان اسلام، ۱۳۹۸)، عمده فعالیت‌های دیگر، واحدهای جزئی و افراد حاضر در این مؤسسه‌ها (اعضای هیئت علمی، کارکنان و دانشجویان) را مورد هدف قرار داده‌اند. رویکرد فعلی ارزیابی‌ها به‌نحوی است که به ایجاد هویت سازمانی و منافع مشترک در میان گروه‌های آموزشی دانشگاه‌ها، گروه‌های پژوهشی مؤسسه‌های پژوهشی و کلیت این مؤسسه‌ها منجر نمی‌شود.

هر فردی به‌صورت جداگانه مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و احساس مسئولیتی نسبت به جهت‌گیری‌ها و فعالیت‌های کلان مؤسسه ایجاد نمی‌شود. این در حالی است که عملکرد یک مجموعه برابر با مجموع عملکرد یکایک اعضای آن نیست و ارزیابی بیرونی باید از فردگرایی به سطح گروه و سازمان ارتقا یابد.

۷. شفافیت پایین فعالیت‌های ارزیابی: نهادها و سازمان‌هایی که مسئولیت

تضمین کیفیت نظام آموزش عالی و علم و فناوری را برعهده دارند، باید مأموریت‌ها، فرایندها، استانداردها و شاخص‌های ارزیابی روشنی داشته باشند که به‌طور عمومی در اختیار دیگران قرار گیرد. همچنین، گزارش کامل یا خلاصه ارزیابی‌های بیرونی نیز باید به‌صورت عمومی منتشر شده و در اختیار ذی‌نفعان قرار داده شود. در حال حاضر، به‌جز نتایج رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی، گزارش دیگری از ارزیابی‌های بیرونی مؤسسه‌ها و دوره‌های تحصیلی منتشر نمی‌شود و گستره فعالیت‌های ارزیابی و سطح کیفی مؤسسه‌ها و دوره‌ها در حاله‌ای از ابهام قرار دارد.

۸. **کم توجهی به ذی نفعان مختلف** : برای اطمینان از معناداری ارزیابی‌های

بیرونی، نهادهای تضمین کیفیت باید اعتماد مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی را به دست آورد. این نهادها، باید زمینه مشارکت ذی نفعان مختلف شامل مدیران مؤسسه‌ها و گروه‌های آموزشی و پژوهشی، اعضای هیئت علمی، کارکنان غیرهیئت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان، کارفرمایان بازار کار را در ساختار نهادها، شوراها، کمیته‌های تخصصی و هیئت‌های ارزیابی فراهم سازند. در حال حاضر، ترکیب شورای نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت وزارت علوم و کمیسیون‌های تخصصی آن در آیین‌نامه مربوطه، عمدتاً از جایگاه‌های رسمی و تعداد کمی اعضای هیئت علمی تشکیل شده است و ذی نفعان دیگر نادیده گرفته شده‌اند (وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۵). ترکیب کمیسیون ملی اعتباربخشی دانشگاه‌های علوم پزشکی وزارت بهداشت (دبیرخانه شورای گسترش دانشگاه‌های علوم پزشکی، ۱۳۹۸) نیز از این قاعده پیروی می‌کند.

۹. **اثربخشی پایین فعالیت‌های ارزیابی** : با وجود فعالیت‌های ارزیابی

موجود، نتایج ارزیابی فاقد منافع و کارکردهای مورد انتظار هستند. کارفرمایان و مشتریان، چندان به گزارش‌های ارزیابی رسمی و نتایج رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی توجه نمی‌کنند. دانشجویان در انتخاب دانشگاه‌ها به نتایج این ارزیابی‌ها استناد نمی‌کنند و صرفاً بر تصور رایج درباره جایگاه مؤسسه‌های آموزشی اکتفا می‌کنند. نتایج ارزیابی ارتباطی با بهره‌مندی از بودجه دولتی نیز ندارد و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی دولتی با هر سطحی از کیفیت، از این منبع مالی محروم نمی‌شوند. به نظر می‌رسد تأثیرگذار نبودن نتایج ارزیابی بر ادامه فعالیت مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی و تخصیص بودجه دولتی به پایین بودن اثربخشی فعالیت‌های ارزیابی، بهبود نیافتن عملکردها و ضعف

پاسخگویی منجر شده است. از این رو، شاید بتوان جدی‌ترین فعالیت ارزیابی در نظام آموزش عالی و پژوهشی کشور و قلب تپنده آن را عبارت از ارزیابی اعضای هیئت علمی دانست که در قالب آیین‌نامه ارتقای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی انجام می‌گیرد (یوسفی، ۱۴۰۰). ارزیابی اعضای هیئت علمی، به دلیل تأثیری که در تعیین مرتبه علمی و حقوق و مزایای دریافتی دارد، به‌ویژه در دو دهه اخیر، نقش زیادی در جهت‌دهی به فعالیت‌های اعضای هیئت علمی و نتایج نظام آموزش عالی و پژوهشی در کل داشته است.

۳. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

این پژوهش، با هدف شناسایی الزامات استقرار نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی و پژوهش ایران انجام شد. آسیب‌شناسی که با توجه به استخراج الزامات قوانین و اسناد بالادستی کشور و نیز مطالعه تطبیقی برخی کشورها صورت گرفت، نشان داد فعالیت‌های ارزیابی کنونی در حوزه آموزش عالی و پژوهش کشور با ۹ آسیب اصلی شامل پراکندگی فعالیت‌های ارزیابی، دولتی و صوری بودن، ضعف رویکرد علمی و تخصصی، غلبه رویکرد کنترلی، مستمر نبودن ارزیابی‌ها، فردگرایی در ارزیابی‌ها، شفافیت پایین فعالیت‌های ارزیابی، کم‌توجهی به ذی‌نفعان و اثربخشی پایین فعالیت‌های ارزیابی مواجه است. برخی از این آسیب‌ها در پژوهش‌های گذشته نیز مورد توجه قرار گرفته‌اند؛ بازرگان و فراستخواه (۱۳۹۶)، فعالیت‌های پراکنده ارزیابی و اداری شدن ارزیابی کیفیت را از مسائل ارزیابی آموزش عالی ایران عنوان کرده‌اند که با آسیب‌های پراکندگی فعالیت‌های ارزیابی و دولتی و صوری بودن آنها تناسب دارد. حاتمی و محمدی و اسحاقی (۱۳۹۰) نیز به غلبه رویکرد نظارتی و تمرکزگرایی

دولت اشاره کرده‌اند.

منتظر (۱۳۹۸) مغایر بودن تعاریف و آمارها در گزارش‌های مربوط به ارزیابی فعالیت‌های پژوهشی را یکی از مشکلات آن دانسته است. وی این مشکل را به‌همراه کمبود داده‌ها و اطلاعات از یک‌طرف و نبود استانداردهای مدون از طرف دیگر که در اغلب زیرنظام‌های آموزش عالی و پژوهشی وجود دارد، در قالب آسیب «شفافیت پایین فعالیت‌های ارزیابی» صورت‌بندی کرده است. همچنین در این پژوهش، موضوع عدم استفاده از نتایج ارزیابی در تصمیمات مربوط به ادامه فعالیت مؤسسه‌ها و تخصیص بودجه دولتی به آنها، به‌عنوان یکی از عوامل اثربخشی پایین فعالیت‌های ارزیابی مطرح شد که با یافته‌های یوسفی (۱۴۰۱) مبنی بر لزوم عملکرد محوری در تخصیص بودجه دولتی همسویی دارد. درنهایت، نظام تضمین کیفیت آموزش عالی ایران همان‌گونه که بازرگان و فراستخواه (۱۳۹۶) از آن با عنوان «فقدان نظام فرارزیابی» یاد کرده‌اند، مستلزم ایجاد و استقرار نهادهای فرادانشگاهی و ملی اعتبارسنجی است؛ اما به‌رغم تلاش‌های گذشته، هنوز گام‌های منسجم برای استقرار نظام ارزیابی و اعتبارسنجی در سطح کل نظام آموزش عالی و پژوهش کشور برداشته نشده است؛ از این‌رو، در ادامه پیشنهادها و راهکارهایی بدین‌منظور ارائه شده‌اند:

۱. تکمیل و انسجام‌بخشی به ساختار نظام تضمین کیفیت: در این

مطالعه، طراحی نظام تضمین کیفیت آموزش عالی کشور، مبتنی بر رایج‌ترین الگوی موجود، یعنی الگوی اعتبارسنجی (ترکیب ارزیابی درونی و ارزیابی بیرونی) صورت گرفته است. ساختار مطلوب تضمین کیفیت دارای چهار جزء اصلی خواهند بود که عبارتند از: نهاد ملی تضمین کیفیت، مراکز نظارت و ارزیابی کیفیت وزارتخانه‌ای، سازمان‌های غیردولتی و تخصصی اعتبارسنجی، واحدهای نظارت و ارزیابی دانشگاه‌ها، مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی.

الف) نهاد ملی تضمین کیفیت: در حال حاضر، هر دو وزارتخانه علوم و بهداشت دارای مراکزی با عنوان مرکز نظارت و ارزیابی یا عناوین دیگری هستند که مسئولیت نظارت و ارزیابی بیرونی کیفیت مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی را برعهده دارند؛ همچنین، برخی از دانشگاه‌ها و مؤسسه‌ها به ایجاد واحدهای ارزیابی کیفیت در ساختار خود اقدام کرده‌اند؛ باین حال، تاکنون هیچ نهادی به‌عنوان نهاد ملی تضمین کیفیت ایجاد نشده است. پیشنهاد این مطالعه، تأسیس «نهاد ملی تضمین کیفیت آموزش عالی، پژوهش و فناوری» در زیرمجموعه شورای عالی انقلاب فرهنگی است. شورای عالی انقلاب فرهنگی، عالی‌ترین نهاد سیاستگذار در حوزه آموزش عالی و علم و فناوری کشور به‌شمار می‌رود و مصوبات آن برای تمامی نهادهای این حوزه‌ها لازم‌الاجراست. از نظر اسناد بالادستی نیز نقشه جامع علمی کشور بر تأسیس نهاد ملی مدیریت ارزیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت زیر نظر شورای عالی انقلاب فرهنگی تأکید کرده است.^۱ در ترکیب نهاد ملی تضمین کیفیت، باید نمایندگان از طرف همه زیرنظام‌های آموزش عالی و علم و فناوری، شامل وزارت علوم، وزارت بهداشت، کمیسیون آموزش و تحقیقات مجلس، معاونت تربیت و آموزش نیروهای مسلح، دانشگاه آزاد اسلامی، دانشگاه پیام‌نور، نمایندگان از دستگاه‌های دولتی طرف تقاضای آموزش عالی (مانند وزارت صمت، وزارت کار و غیره)، نماینده‌ای از بازار کار غیردولتی، چند نفر از اعضای هیئت علمی و صاحب‌نظران حوزه ارزیابی و نماینده دانشجویان حضور داشته باشند. مهم‌ترین وظایف و اختیارات این نهاد شامل موارد زیر خواهد بود:

۱. بررسی و تصویب سیاست‌ها، اصول و برنامه‌های کلی نظام تضمین کیفیت آموزش عالی اعم از آموزشی، پژوهشی، فناوری، فرهنگی و اجرایی؛

۱. نقشه جامع علمی کشور، اقدام ملی ۹ از راهبرد کلان ۶.

۲. بررسی و تصویب شاخص‌ها و استانداردهای ملی در زمینه ارزیابی کیفیت نظام آموزش عالی و علم و فناوری؛

۳. تصویب نظام‌های اعتباربخشی وزارت علوم و وزارت بهداشت؛

۴. اعتباردهی و رسمیت‌بخشی به سازمان‌های اعتبارسنجی غیردولتی؛

۵. بررسی و انتخاب دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی پیشنهادی به منظور تأمین مالی ویژه؛

۶. تصمیم‌گیری درباره پیوستن به شبکه‌های تضمین کیفیت آموزش عالی منطقه‌ای و بین‌المللی؛

۷. تدوین و انتشار گزارش‌های سالیانه از ارزیابی کلان آموزش عالی و علم و فناوری کشور.

ب) مراکز نظارت و ارزیابی کیفیت وزارتخانه‌ای (وزارت علوم و وزارت بهداشت):

ارزیابی و اعتبارسنجی علمی دانشگاه‌ها، مؤسسه‌های آموزش عالی و تحقیقاتی ذیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برعهده این وزارتخانه گذاشته شده است.^۱ وزارت بهداشت نیز همین وظیفه را نسبت به دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی پزشکی برعهده دارد.^۲ در این راستا، وزارت علوم به تأسیس «مرکز نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت» و وزارت بهداشت به تأسیس «کمیسیون ملی اعتباربخشی دانشگاه‌های علوم پزشکی» اقدام کرده‌اند. هر کدام از این مراکز، فعالیت‌های ارزشمندی در زمینه طراحی فرایندهای ارزیابی و تدوین آیین‌نامه‌های مورد نیاز انجام داده‌اند؛ اما هنوز به صورت کامل اجرایی نشده و استقرار نیافته‌اند. همچنین، حیطه وظایف و اختیارات این مراکز محدود بوده و

۱. قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ماده (۲) بند «ب» موارد ۴، ۵، ۶، ۱۰، ۱۱ و ۱۲.

۲. قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ماده (۶).

برخی از فعالیت‌های ارزیابی مانند مجوزدهی به مؤسسه‌ها و اعتباربخشی دوره‌ها و برنامه‌ها را واحدهای دیگری مانند شوراهای برنامه‌ریزی و شوراهای گسترش انجام می‌دهند. لازم است به تدریج تمامی فعالیت‌ها از جنس اعتباربخشی و ارزیابی، شامل ارزیابی مدیریت دانشگاه‌ها، اعضای هیئت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان، فعالیت‌های پژوهشی، دوره‌های تحصیلی، فرایندهای آموزشی و دیگر موضوع‌های فرهنگی، اجتماعی و صنفی، تمرکز پیدا کرده و به مراکز نظارت و ارزیابی وزارتخانه واگذار شود.

ج) سازمان‌های اعتبارسنجی تخصصی غیردولتی: در قانون تشکیل وزارت علوم، به ارزیابی و اعتبارسنجی علمی دانشگاه‌ها، مؤسسه‌های آموزش عالی و تحقیقاتی از طریق حمایت از انجمن‌های مستقل علمی، تخصصی و فرهنگستان‌ها اشاره شده است^۱ و در قانون برنامه توسعه پنجم کشور نیز وزارت علوم و وزارت بهداشت مجاز شده‌اند عملیات اجرایی سنجش کیفیت و رتبه‌بندی را به مؤسسه‌های مورد تأیید در بخش غیردولتی واگذار کنند.^۲ با توجه به تخصصی بودن موضوع ارزیابی و اعتبارسنجی و تنوع بالای دوره‌های تحصیلی و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی، استفاده از سازمان‌های تخصصی و حرفه‌ای بدین منظور، هم زمینه مشارکت ذی‌نفعان بیشتری را فراهم می‌آورد و هم به بهبود اعتبار و صحت شاخص‌ها، فرایندها و نتایج ارزیابی منجر می‌شود. مؤسسه‌های حرفه‌ای، انجمن‌های علمی و سازمان‌های حرفه‌ای زیادی می‌توانند به صورت داوطلبانه و غیررسمی به ارزیابی یا رتبه‌بندی مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی و برنامه‌ها بپردازند؛ اما رسمیت یافتن سازمان‌های اعتبارسنجی و نتایج ارزیابی‌های آنها

۱. قانون تشکیل وزارت علوم، تحقیقات و فناوری، ماده (۲) بند «ب-۱۰».

۲. قانون برنامه توسعه کشور، تبصره ماده (۱۵).

از طرف دولت که حمایت‌ها یا محدودیت‌های تعیین شده را برای مؤسسه‌ها یا برنامه‌های ارزیابی شده به دنبال دارد، در گرو پیروی از چارچوب‌ها و استانداردهای نهاد ملی تضمین کیفیت است. سازمان‌های اعتبارسنجی تخصصی و غیردولتی می‌توانند منابع مالی مورد نیاز خود را از روش‌های مختلفی مانند موارد زیر تأمین کنند:

- پرداخت حق عضویت سالانه توسط مؤسسه‌ها و برنامه‌هایی که اعتبارسنجی شده‌اند؛
- هزینه‌ای که از مؤسسه‌ها و برنامه‌ها برای انجام بازدید و اعتبارسنجی گرفته می‌شود؛
- کمک‌های مالی از طرف سازمان‌های خیریه و بنیادهای خصوصی؛
- اعتبارات دولتی برای انجام برخی طرح‌ها و مأموریت‌های ویژه.

د) واحدهای نظارت و ارزیابی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی:

مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی، مسئولیت اصلی را نسبت به عرضه خدمات با کیفیت بالا برعهده دارند. با توجه به استقلال اداری و تشکیلاتی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی^۱، این واحدها مجازند با توجه به ملاحظات خاص خود به ایجاد ساختار تضمین کیفیت درونی اقدام کنند؛ اما مسئله مهم و اساسی این است که آنها خود نسبت به فرهنگ کیفیت تعهد داشته باشند. همچنین، باید امکانات کافی برای حفظ و ارتقای کیفیت آموزش، یادگیری و پژوهش اثربخش اختصاص یابد و جمعی از ذی‌نفعان در سطوح مختلف تضمین کیفیت درونی مشارکت داده شوند. اینها، مواردی هستند که در ارزیابی بیرونی باید مورد توجه قرار گیرند. مراکز نظارت و ارزیابی وزارتخانه‌ای وظیفه دارند که

۱. قانون برنامه چهارم توسعه، ماده (۴۹) بند «ج».

فرهنگ تضمین کیفیت درونی و داوطلبانه را در دانشگاه‌ها تقویت کنند و یکی از راهکارهای آن، تهیه و انتشار چارچوب‌ها و «اصول راهنمای کیفیت» است. راهکار دیگر، اعزام متخصصان ارزیابی به‌عنوان مربی به دانشگاه‌هاست.

۲. تکمیل فرایند اعتبارسنجی و گستره آن: الگوی اعتبارسنجی تضمین

کیفیت، اغلب دارای پنج مرحله است که عبارتند از: خودارزیابی، بررسی همتایان، بازدید میدانی، قضاوت و تعیین وضعیت اعتبار و تکرار دوره‌ای ارزیابی. تکمیل فرایند اعتبارسنجی اولاً، مستلزم انجام همه مراحل اعتبارسنجی با ترتیب مشخص در دوره زمانی معین و ثانیاً، مستلزم گسترش محدوده آن برای پوشش همه موضوع‌های مرتبط مانند مدیریت مؤسسه یا برنامه، فرایندهای آموزشی، محتواهای درسی، اعضای هیئت علمی، دانشجویان، دانش‌آموختگان و فعالیت‌های پژوهشی است.

۳. مشارکت دادن ذی‌نفعان در طراحی و استقرار نظام تضمین

کیفیت: چارچوب تضمین کیفیت باید تنوع دانشگاه‌ها، مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی، دوره‌ها و برنامه‌های تحصیلی را تحت پوشش قرار دهد و آن را در تدوین ساختارها، استانداردها، شاخص‌ها و رویه‌ها بازتاب دهد. دستیابی به این امر در گروه مشارکت دادن ذی‌نفعان مختلف در طراحی و اجرای نظام تضمین کیفیت است. بنابراین، توصیه می‌شود نمایندگانی از تمامی ذی‌نفعان کلیدی در شوراها، کمیسیون‌ها، کمیته‌های تخصصی و هیئت‌های ارزیابی حضور داشته باشند و در تدوین فرایندها و رویه‌ها، تعیین استانداردها و شاخص‌ها و مراحل اجرایی ارزیابی مشارکت کنند. برای نمونه، مراکز نظارت و ارزیابی می‌توانند «بانک متخصصان ارزیابی» (شامل اعضای هیئت علمی دانشیار به بالا و صاحب‌نظران حوزه ارزیابی) به پیشنهاد مؤسسه‌های آموزش عالی تشکیل دهند و در کمیته‌های تخصصی و هیئت‌های ارزیابی مورد استفاده قرار دهند.

۴. تغییر رویکرد ارزیابی‌ها از درون‌دادمحوری به برون‌دادمحوری:

یکی از آسیب‌های فعالیت‌های ارزیابی در وضعیت موجود، غلبه رویکرد کنترلی و تأکید بر متغیرهای ورودی دانشگاه‌هاست. در ارزیابی بیرونی، به جای درون‌داده‌ها، باید تمرکز دولت بر تعیین برون‌داده‌ای مورد انتظار باشد. تا حد امکان، اختیار درون‌داده‌ها و فرایندها، شامل پذیرش دانشجویان، توسعه برنامه‌های درسی، جذب و به‌کارگیری اعضای هیئت علمی، امور فرهنگی، اجتماعی و صنفی و رفاهی به خود مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی سپرده شود. در این صورت، مسئولان و هیئت علمی مؤسسه‌ها می‌توانند با توجه به زمینه‌های متفاوت، مأموریت‌ها و حوزه‌های متنوعی را تعریف کرده و دنبال کنند و از تجربه و تخصص حرفه‌ای خود برای استفاده از منابع محدود برای دستیابی اثربخش و کارآمد به خروجی‌های مورد انتظار بهره‌برند. در این صورت، ارزیابی بیرونی هر مؤسسه نیز به صورت منحصر به فرد و براساس مأموریت خاص آن به عمل خواهد آمد.^۱

۵. استفاده از نتایج ارزیابی به عنوان ابزار سیاستی: همراه با تقویت

برون‌دادمحوری ارزیابی‌های بیرونی، می‌تواند از نتایج آن به عنوان ابزار سیاستی مؤثری استفاده کرد. زمینه قانونی این امر نیز در قانون برنامه چهارم توسعه آمده است و بر مداخله در نظام آموزش عالی و مؤسسه‌های پژوهشی و سرمایه‌گذاری در علوم منتخب از سوی وزارت علوم و وزارت بهداشت براساس نتایج ارزیابی تأکید شده است.^۲ از جمله ابزارهای سیاستی که می‌توان میان آنها با نتایج ارزیابی پیوند برقرار کرد، عبارتند از: اعطای مجوزها، تعیین استانداردها، انعقاد قراردادهای پژوهشی، مأموریت‌گرایی و ارائه حمایت‌های ویژه و سازوکار تخصیص بودجه دولتی. در ادامه،

۱. به عنوان نمونه، دانشگاه الزهرا (س) و دانشگاه تربیت مدرس، براساس طرح تحول راهبردی خود، اسناد کیفیت مربوطه را تهیه کرده‌اند.

۲. قانون برنامه چهارم توسعه، ماده (۴۹) بند «ج».

درباره اعطای مجوزها، مأموریت‌گرایی و عملکردمحوری در تخصیص بودجه دولتی، توضیحاتی ارائه می‌شود.

- **اعطای مجوزها:**^۱ برخلاف وضعیت موجود، مجوز ایجاد مؤسسه‌ها و اجرای

دوره‌ها باید به صورت مشروط بوده و تمدید آن به نتایج اعتبارسنجی موکول شود. اعتبارسنجی باید در دوره‌های زمانی مشخص انجام گرفته و شاخص‌های ارزیابی نیز هماهنگ با تحولات موجود مورد بازنگری قرار گیرند.

- **عملکردمحوری در تخصیص بودجه دولتی:** تأمین مالی یکی از

مهم‌ترین ابزارهای دولتی برای هدایت مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی است. اساسی‌ترین معیار تخصیص منابع مالی دولتی باید کیفیت خدمات آموزشی و پژوهشی و پاسخگویی در برابر نیازهای ذی‌نفعان، به خصوص دانشجویان باشد. با توجه به سازوکار تخصیص بودجه فعلی که مبتنی بر هزینه سرانه دانشجویی است، تغییر بخشی از آن به عملکردمحوری باید به صورت کاملاً تدریجی و با شروع از شاخص‌های کمی‌تر مانند دستاوردهای پژوهشی صورت پذیرد.

- **مأموریت‌گرایی مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی:** یکی از

ابزارهای سیاستی مرسوم دیگر که در این مطالعه در مورد آموزش عالی چین ملاحظه شد، تعریف مأموریت‌های خاص برای تعدادی از مؤسسه‌ها و برنامه‌های برتر و ارائه حمایت‌های ویژه نسبت به آنهاست. در این سازوکار، ارزیابی‌های بیرونی به صورت سالیانه یا دوره چندساله جهت بررسی میزان پیشرفت در راستای مأموریت‌ها و اهداف توافق شده انجام می‌شود. زمینه

۱. قانون برنامه پنجم توسعه، تبصره ماده (۱۵): پس از استقرار نظام جامع نظارت و ارزیابی و تضمین کیفیت، هرگونه گسترش و توسعه رشته‌ها، گروه‌ها و مقاطع تحصیلی موکول به رعایت شاخص‌های ابلاغی از سوی وزارتخانه‌های ذی‌ربط [وزارت عتف و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی] توسط دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و تحقیقاتی است.

قانونی این سازوکار را می‌توان در قانون برنامه پنجم توسعه پیدا کرد که در آن بر انتخاب ۱۰ دانشگاه برتر وابسته به وزارت علوم و پنج دانشگاه برتر وابسته به وزارت بهداشت که دارای عملکرد برجسته در راستای گسترش مرزهای دانش و فناوری باشند، برای حمایت مالی و حقوقی و پشتیبانی ویژه از آنها تأکید شده است.^۱

۶. الزام انتشار عمومی نتایج ارزیابی : نتایج ارزیابی اگر به صورت عمومی منتشر نشود، نمی‌تواند به کارکردهای مورد نظر از قبیل اطلاع‌رسانی و پاسخگویی به ذی‌نفعان منجر شود. اکنون به جز نتایج رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی، گزارش ارزیابی دیگر منتشر نمی‌شود در حالی که بهتر است خروجی هر نوع فعالیت ارزیابی مؤسسه‌ها و برنامه‌های آموزش عالی و پژوهشی به صورت عمومی منتشر شود. این گزارش باید در دسترس قرار گیرد تا فرصتی برای کنشگران و کاربران فراهم شود که نظرات خود را نسبت به آن ارائه کنند. علاوه بر نتایج ارزیابی خرد مؤسسه‌های آموزش عالی و پژوهشی، در سطح میانی و کلان، وزارتخانه‌های مربوطه و شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز باید گزارش‌های سالیانه‌ای را درباره نتایج کلی ارزیابی‌ها و تصمیم‌ها ارائه کنند.

۷. ایجاد سامانه ملی اطلاعات آموزش عالی و علم و فناوری : در سال‌های اخیر، پایگاه‌های ارزشمندی برای تولید برخی از آمارهای آموزش عالی و پژوهشی ایجاد شده است؛ مانند پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران (ایرانداک) در زمینه اطلاعات پایان‌نامه و رساله‌ها، پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC) در زمینه آمار مستندات علمی، نشریات و همایش‌ها و مرکز آمار ایران در زمینه آمار پژوهشگران و بودجه پژوهشی. اگرچه این مراکز می‌توانند زیرساخت‌های اولیه ایجاد

۱. قانون برنامه پنجم توسعه، ماده (۲۰)، بند «الف-۳».

نظام اطلاعات آموزش عالی و علم و فناوری را فراهم کنند؛ با این حال، بهتر است در سامانه جامعی متمرکز و تجمیع شوند یا سامانه مستقلی ایجاد شود و از طرف دیگر، کمبودهای آماري در زمینه‌های دیگر، از جمله آثار و پیامدهای آموزش عالی و علم و فناوری، مانند وضعیت دانش‌آموختگان و نتایج پژوهش‌ها، مرتفع شود.

۸. عضویت در شبکه‌های تضمین کیفیت منطقه‌ای و بین‌المللی: در

سطح بالاتر از نهاد ملی تضمین کیفیت، شبکه‌های منطقه‌ای و بین‌المللی تضمین کیفیت قرار دارند که نقش مهمی در تبادل و انتشار دانش ارزیابی و تجربه‌های موفق، آگاهی نسبت به پیشرفت‌ها و چالش‌های بین‌المللی، بهبود تخصص حرفه‌ای ارزیابان و همگرایی نظام‌های آموزش عالی ایفا می‌کنند. عضویت در شبکه‌های بین‌المللی تضمین کیفیت می‌تواند به‌عنوان نیروی محرکه‌ای برای بهبود کیفیت نظام آموزش عالی و ایجاد ساختارهای لازم عمل کند (مانند ترکیه). در حال حاضر، ایران عضو هیچ‌کدام از شبکه‌های منطقه‌ای یا بین‌المللی تضمین کیفیت آموزش عالی نیست. همان‌گونه که پیشنهاد شد یکی از وظایف نهاد ملی تضمین کیفیت باید تصمیم‌گیری در مورد عضویت در شبکه‌های بین‌المللی تضمین کیفیت باشد. در این راستا، پیشنهاد می‌شود پس از تأسیس این نهاد، پیوستن به شبکه کیفیت آموزش عالی در حوزه آسیا-پاسیفیک (APQN)^۱ و تلاش برای تشکیل «شبکه تضمین کیفیت آموزش عالی کشورهای اسلامی» در دستور کار آن قرار گیرد.

1. Asia-Pacific Quality Network (APQN)

منابع و مأخذ

۱. آقازاده، احمد (۱۳۸۹). آموزش و پرورش تطبیقی، تهران، انتشارات سمت.
۲. بازرگان هرندی، عباس، جلیل فتح‌آبادی و بهرام عین‌الهی (۱۳۷۹). «رویکرد مناسب ارزیابی درونی برای ارتقای مستمر کیفیت گروه‌های آموزشی در دانشگاه‌های علوم پزشکی»، *روانشناسی و علوم تربیتی*، ۳۰ (۲).
۳. بازرگان، عباس (۱۳۹۷). *ارزشیابی آموزشی؛ مفاهیم، الگوها و فرایندهای عملیاتی*، تهران، انتشارات سمت.
۴. بازرگان، عباس و مقصود فراستخواه (۱۳۹۶). *نظارت و ارزشیابی در آموزش عالی (ویراست ۲)*، تهران، انتشارات سمت.
۵. بهشتی‌راد، رقیه، محمدرضا اردلان و مقصود فراستخواه (۱۳۹۷). «شناسایی عوامل شکل‌دهنده تضمین کیفیت آموزش عالی ایران (مطالعه پدیدارشناسی)»، *فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی*، ۸ (۲۳).
۶. پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (۱۳۹۸). *رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسه‌های پژوهشی ایران در سال ۱۳۹۷-۱۳۹۶*، شیراز، انتشارات مرکز منطقه‌ای اطلاع‌رسانی علوم و فناوری، https://ur.isc.ac/Content/Files/Ranking_96_97.pdf
۷. جعفری، اسماعیل، جمیله علم‌الهدی و فرزانه مظاهری (۱۳۹۹). «تضمین کیفیت نظام آموزش عالی (ماهیت، ضرورت‌ها، چالش‌ها و راهکارها)»، *کنفرانس بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیت و سبک زندگی*، دوره ششم.
۸. چنگیز، طاهره، نیکو یمانی، فریبا جوکار، محمدرضا صبری و عظیم میرزازاده (۱۴۰۰). *راهنمای جامع اعتباربخشی برنامه‌های آموزشی در علوم پزشکی؛ ساختار، فرایند، راهنماهای خودارزیابی و ارزیابی بیرونی*، فرم‌ها، اصفهان، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی استان اصفهان.
۹. حاتمی، جواد، رضا محمدی و فاخره اسحاقی (۱۳۹۰). «چالش ساختارسازی برای نظرات و ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی ایران»، *پنجمین همایش ارزیابی کیفیت در نظام دانشگاهی*، دانشگاه تهران، پردیس دانشکده‌های فنی.
۱۰. دبیرخانه شورای گسترش دانشگاه‌های علوم پزشکی (۱۳۹۸). «مجموعه قوانین و مقررات مرتبط با

۱۱. سازمان سنجش آموزش کشور (۱۳۹۶). «معرفی مرکز تحقیقات، ارزشیابی، اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی»، بروشور شماره ۱-۹۶.
۱۲. سیاست‌های کلی علم و فناوری (نظام آموزش عالی، تحقیقات و فناوری) (۱۳۹۳)، <https://www.leader.ir/fa/content/12395/www.leader.ir>
۱۳. شمس مورکانی، غلامرضا و سمیرا میرزاپور (۱۳۹۱). ارزشیابی کیفیت در آموزش عالی (رویکردی تعالی‌مدار)، تهران، انتشارات باور عدالت.
۱۴. شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۸۹). نقشه جامع علمی کشور، تهران، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۱۵. شهامت، نادر و مریم خاوری (۱۴۰۰). «تدوین مدل ساختاری توسعه پایدار دانشگاه‌ها بر مبنای نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی»، پیشرفت‌های نوین در روان‌شناسی، علوم تربیتی و آموزش و پرورش، ۴ (۳۴).
۱۶. عباس پور، عباس، محمد مجتبی‌زاده و احسان اکرادی (۱۳۹۵). «ساخت، پایاسازی و اعتباریابی ابزار اندازه‌گیری برای اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی ایران»، فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، ۶ (۲۴).
۱۷. فراستخواه، مقصود (۱۳۸۷). «بررسی وضع موجود و مطلوب ارزیابی نظام علمی در ایران با تأکید بر بخش آموزش عالی»، سیاست علم و فناوری، ۱ (۲).
۱۸. _____ (۱۳۸۸). دانشگاه ایرانی و مسئله کیفیت، تهران، انتشارات آگاه.
۱۹. _____ (۱۳۹۵). کتاب شاخص آموزش عالی، تهران، مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.
۲۰. فراستخواه، مقصود، عباس بازرگان و محمود قاضی طباطبایی (۱۳۸۶). «تحلیل مقایسه‌ای نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی در جهان: وجود اشتراک و افتراق در تجربه‌های جهانی»، فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ش ۴۴.
۲۱. فراستخواه، مقصود، عباس بازرگان و کارو لوکس (۱۳۸۶). «بررسی رابطه نظام‌های تضمین کیفیت آموزش عالی با زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی؛ نقشه‌ای شناختی با تأکید بر مورد ایران»، نامه علوم اجتماعی، ش ۳۱.

الزامات استقرار نظام تضمین کیفیت در آموزش عالی و پژوهش ایران ————— ۱۵۵

۲۲. قورچیان، نادرقلی و حسن شهرکی پور (۱۳۸۹). «بررسی نظام‌های ارزیابی آموزش عالی در جهان به‌منظور ارائه مدل مناسب برای آموزش عالی کشور»، پژوهش‌های مدیریت، ش ۸۵.

۲۳. مجتبی‌زاده، محمد، عباس عباس‌پور، حسن ملکی و مقصود فراستخواه (۱۳۹۷). «الگوی اعتبارسنجی و تضمین کیفیت نظام آموزش عالی ایران از دیدگاه خبرگان»، پژوهش در نظام‌های آموزشی، ش ۴۲.

۲۴. مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۴). قانون تشکیل وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91112>

۲۵. _____ (۱۳۶۸). قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/91755>

۲۶. _____ (۱۳۷۳). قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/92488>

۲۷. _____ (۱۳۷۹). قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/93301>

۲۸. _____ (الف ۱۳۸۳). شاخص‌های ارزیابی آموزش عالی.

۲۹. _____ (ب ۱۳۸۳). قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94172>

۳۰. _____ (ج ۱۳۸۳). قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/94202>

۳۱. _____ (۱۳۸۹). قانون برنامه پنجم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/790196>

۳۲. _____ (۱۳۹۶). قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران،
<https://rc.majlis.ir/fa/law/show/1014547>

۳۳. محمدی، رضا، مریم زمانی‌فر و فاطمه صادقی مهدی (۱۳۹۵). «ارزشیابی و تضمین کیفیت در آموزش عالی فرایندی داوطلبانه یا اجباری»، فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۶ (۱۴).

۳۴. محمدی، رضا، طاهره ظفری پور، فاطمه صادقی مهدی و مریم زمانی فر (۱۳۹۳). «اعتبارسنجی و تضمین کیفیت آموزش عالی از راه دور: مروری بر الگوها و فرایندها»، فصلنامه مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی، ۴ (۸).

۳۵. مرکز نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت (۱۴۰۰). گزارش عملکرد مرکز نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت (از سال ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۹).

۳۶. معاونت حقوقی و امور مجلس (۱۴۰۰). قوانین و مقررات؛ آیین‌نامه‌ها و فرم‌ها، وبگاه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری.

۳۷. منتظر، غلامعلی (۱۳۹۸). دستنامه سندج؛ مدل ارزیابی مؤسسه‌های پژوهشی کشور، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.

۳۸. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۵). آیین‌نامه نظام نظارت، ارزیابی و تضمین کیفیت علوم، تحقیقات و فناوری.

۳۹. یوسفی، هادی (۱۴۰۰). «الزامات کارآمدسازی نظام ارتقای اعضای هیئت علمی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، معاونت مطالعات فرهنگی.

۴۰. _____ (۱۴۰۱). «بررسی وضعیت حکمرانی آموزش عالی ۱۰ کشور دنیا از نظر مؤلفه‌های ساختار اداری، تأمین مالی و ارزیابی و تضمین کیفیت و ارائه رویکردهای سیاستی»، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، <https://rc.majlis.ir/fa/report/show/1745721>

41. Eaton, J.S. (2015). "An Overview of US Accreditation", *Council for Higher Education Accreditation*.

42. _____ (2017). "Accreditation and Quality in the United States: Practice and Pressures", In *Global Perspectives on Quality in Higher Education*, Routledge.

43. Eurydice (2021). "Quality Assurance in Higher Education; Turkey", Retrieved from https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/quality-assurance-higher-education-86_en

44. _____ (2018). "Quality Assurance in Higher Education; France", Retrieved from https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/france/quality-assurance-higher-education_en

45. HEQC (2019). "Higher Education Quality Council", Retrieved from <http://yokak.gov.tr/>

46. Hirano, S. (2012). *Overview of the Quality Assurance System in Higher Education: France*, National Institution for Academic Degrees and University Evaluation (NIAD-UE).
47. INQAAHE (2021). “Full Members”, Retrieved from <https://www.inqaahe.org/full-members-list>
48. Kumar, Pradeep and Balvinder Shukla and Don Passey (2020). “Impact of Accreditation on Quality and Excellence of Higher Education Institutions”, *Revista Investigacion Operacional*, 41 (2).
49. Li, Y. (2010). “Quality Assurance in Chinese Higher Education”, *Research in Comparative and International Education*, 5 (1).
50. Sanders, J.R., B.R. Worthen and J.L. Fitzpatric (2011). *Program Evaluation: Alternative Approaches and Practical Guidelines*, Boston, Pearson Education, Inc.
51. Shuiyun, L. (2016). “External Higher Education Quality Assurance System in China”, *Chinese Education and Society*, 49 (1–2), <https://doi.org/10.1080/10611932.2016.1192380>
52. Statista (2021). “Number of Undergraduate Students Enrolled at Public Colleges and Universities in China from 2010 to 2020”, Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/227028/number-of-students-at-universities-in-china/>
53. Vlăsceanu, L., L. Grünberg and D. Pârlea (2007). “Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions”, UNESCO European Centre for Higher Education.
54. Wang, L. (2014). “Quality Assurance in Higher Education in China: Control, Accountability and Freedom”, *Policy and Society*, 33 (3).
55. Yilmaz, D.V. (2019). “Quality Assurance in Turkish Higher Education in the Framework of Policy Process Model”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 46.